

دو فصلنامه علمی کاشان‌شناسی، پاییز و زمستان ۱۴۰۲

دوره ۱۶، شماره ۲ (پیاپی ۳۱)، صفحات: ۱۵۵-۱۸۰

مقاله علمی پژوهشی

آداب ازدواج در تاریخ اجتماعی شهر قمصر

مرضیه آبیاری قمصری*

رضا شجری**

چکیده

بدون شک آداب و رسوم هر منطقه میراث ارزشمند گذشتگان آن است و کهنسالان هر جامعه به منزله گنجینه‌های بسیار باارزشی هستند که می‌توان با ثبت اطلاعاتی که از آنان به ما رسیده است، نام و یادشان را گرامی داشته و ضمن جلوگیری از نابودی و فراموش شدن فرهنگ بومی منطقه، به حفظ و نگهداری این مطالب برای آیندگان کمک شایانی نمود. ازدواج یکی از مهم‌ترین تجربه‌های هر فرد در زندگی و زیربنای تشکیل خانواده به‌عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی است. بنابراین بر آن شدیم تا در این پژوهش که در آن داده‌ها به روش میدانی جمع‌آوری گردیده و پس از آن به روش توصیفی و تحلیلی با یافته‌های علمی موجود تطبیق داده شده است، به بررسی و تحلیل آداب و رسوم ازدواج در تاریخ اجتماعی شهر قمصر بپردازیم تا علاوه بر ثبت این دسته از اطلاعات ارزشمند پیشینیان، با رسوم کهن مربوط به ازدواج آشنا شویم و دریابیم که نسل معاصر تا چه اندازه به آداب و رسوم سنتی نیاکان خود پایبندند و این رسوم در گذر زمان دچار چه تغییراتی شده‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که با گذر زمان و صنعتی شدن جوامع، بسیاری از آداب و رسوم کهن در شهرهای مختلف خواه‌ناخواه دستخوش تغییراتی شده است که قمصر نیز از این قاعده مستثنا نیست و مردم این شهر به‌ویژه کهنسالان نسل‌های قبل‌تر شاهد تغییراتی از جمله رنگ باختن بسیاری از رسوم مربوط به ازدواج و حرکت تدریجی این مراسم سنتی به سمت وسوی تشریفاتی هرچه تمام‌تر هستند.

کلیدواژه‌ها: آداب و رسوم، ازدواج، اجتماع، شهر قمصر.

* مدرس مدعو، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران، نویسنده مسئول/

marziehabyar@yahoo.com

** دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران / rshajari@yahoo.co.uk

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۷/۱

۱. مقدمه

نهاد خانواده که معطوف به ازدواج زن و مرد است، یکی از نهادهای اجتماعی به شمار می‌رود که سابقه‌ای دیرینه دارد و از همان ابتدای زندگی اجتماعی، نیاز به جنس مخالف و امنیت مبنای تکوین آن است؛ به طوری که پیدا شدن انسان بر روی زمین با تشکیل خانواده هم‌زمان بوده و بی‌تردید دفاع از حریم انسان در برابر حوادث بوده که زندگی جمعی را برای انسان ایجاد کرده است (ناک، ۱۳۶۹: ۲۱).

بنابراین علاوه بر نیاز جنسی، نیاز به داشتن نظم و امنیت، در واقع از عوامل مؤثر بر تکوین و استمرار اجتماع محسوب می‌گردد که خانواده به عنوان هسته بنیادین اجتماع، از همان آغاز نقش اساسی در ایجاد و تقویت احساس نظم و امنیت در زندگی اجتماعی افراد داشته است. با ظهور دین اسلام که دربردارنده کامل‌ترین مبانی و اصول در همه امور زندگی بشر است، در خصوص خانواده و ازدواج نیز قوانینی وضع گردید. از جمله این قوانین، لزوم مسلمان بودن زوجین، پذیرفتن چندهمسری برای زن، وجوب نفقه زن بر شوهر، لزوم تمکین و اطاعت زن از شوهر، به رسمیت شناختن استقلال اقتصادی زن از راه به رسمیت شناختن ارث و مالکیت او و... است که موجب نگرش جدیدی به ازدواج و خانواده گردیده است (آصفی، ۱۳۵۶: ۱۲۱-۱۲۳). بدون تردید این قوانین به استحکام بنیان خانواده کمک نموده و اهمیت مسئله ازدواج و تشکیل خانواده در دین اسلام را به خوبی خاطر نشان می‌نماید.

تعاریف فراوانی از ازدواج در دست است که به ذکر جامع‌ترین آن‌ها بسنده می‌شود. کتانچی معتقد است: «پایه‌گذار خانواده زناشویی، ازدواج است و آن به رابطه قانونی، عرفی و یا مذهبی گفته می‌شود که مرد و زن را برای شرکت دائم یا موقت در زندگی به هم می‌پیوندد» (کتانچی، ۱۳۴۵: ۴۲۹).

اما ریویر در تعریفی دیگر از نگاه علوم اجتماعی، بر تفاوت حقوق و تکالیف ناشی از ازدواج در خرده‌فرهنگ‌ها اشاره می‌کند و چنین اذعان می‌دارد که ازدواج را می‌توان «پیوندی میان اعضای دو گروه برون‌همسر تعریف کرد که از طریق آن، دو نفر از دو جنس مخالف در شبکه‌ای از حقوق و الزامات مشترک، که در هر فرهنگی نسبت به فرهنگ‌های دیگر متفاوت است، به یکدیگر وابسته می‌شوند» (ریویر، ۱۳۷۹: ۱۰۰).

این پیوند که در بسیاری از متون دینی امری مقدس خوانده شده است، علاوه بر رفع احتیاجات جسمی و روحی، بستر مناسبی برای توجه به دیگری فراهم می‌آورد و در صورت

انتخاب صحیح طرفین، مجالی برای رشد عشق و تکامل آن در تعاملی دوسویه است. نگرش و دیدگاه درباره «ازدواج» به عنوان یک «واقعیت اجتماعی»، تحت تأثیر فرهنگ و موقعیتی است که در آن به سر می‌بریم. طبق بینش جامعه‌شناختی «واقعیت هرگز به ما نمی‌گوید که چیست، بلکه انسان‌ها باید واقعیت را آن‌گونه که هست، تفسیر کنند و آن تفسیر با فرهنگی که ما برای راهنمایی خود به کار می‌بریم آغاز می‌گردد؛ هرچند فرهنگ نیز به‌نوبه خود از گروه‌های ما و از جامعه ما ناشی می‌شود» (شارون، ۱۳۷۹: ۱۳۹).

بنابراین دیدگاه فرد درباره ازدواج تابع فرهنگی است که به آن تعلق دارد؛ همچنین ملهم از موضع و جایگاه فرد در جامعه است. به عبارت دیگر برخی باورهای فرد، ناشی از تأثیر فرهنگ و جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کند. از همین روی پژوهش در خرده‌فرهنگ‌های بومی برای شناخت جزئیات فرهنگی ایران اهمیت می‌یابد؛ زیرا شناخت این فرهنگ‌های بومی در نهایت به شناخت ساختار ارزشی کل جامعه ختم می‌شود.

تحقیق درباره فرهنگ عامه که در ادبیات با عنوان فولکلور از آن یاد می‌شود، به دلیل نوظهور بودن چارچوب‌های تئوری آن، در قیاس با سایر زیرشاخه‌های ادبیات نظیر ادبیات عرفانی و غنایی و... کمتر مورد توجه قرار گرفته و طبعاً منابع مطالعاتی پژوهش محور اندکی در این حوزه برای مطالعه علاقه‌مندان نگاشته شده است. از دیدگاه صاحب‌نظران عرصه ادب، شناخت و بازنمایی آداب و رسوم درون خرده‌فرهنگ‌ها، زیرمجموعه تحقیقات فولکلور یا ادبیات عامه به شمار می‌رود و بر همین اساس هدف اصلی و محوری این پژوهش در درجه اول غنا بخشیدن به منابع مطالعاتی و پژوهشی شاخه فولکلور در ادبیات ایران است. از سوی دیگر با نگاه جامعه‌شناختی به سرعت پیشرفت مدرنیته در ایران، بدون تردید فرهنگ کلان ایرانی-اسلامی و تمامی خرده‌فرهنگ‌های منشعب‌شده از این فرهنگ ملی، دستخوش تغییراتی بنیادین هستند و در روندی ناخجسته بسیاری از گزاره‌های سنتی نهادینه‌شده در ساختار فرهنگی ایران در فرهنگ مدرن مستحیل خواهند شد. بنابراین یکی دیگر از اهداف پژوهشگران این تحقیق، ثبت و ضبط گزاره‌های فرهنگی و آداب و رسوم ناظر بر ازدواج در شهر قمصر است که در گذر زمان به دست فراموشی سپرده خواهند شد.

اهمیت این دسته از تحقیقات پیش و بیش از هرچیز پیشگیری از فراموشی و نابودی آداب و رسوم سنتی یک منطقه است و دیگر کارکردی که پژوهش‌های این حوزه می‌توانند داشته باشند، آن است که در بررسی‌های گوناگون جامعه‌شناختی و مردم‌شناختی اطلاعات لازم را در

اختیار علاقه‌مندان این مباحث قرار می‌دهند. همچنین ارزش دیگری که این دسته از تحقیقات دارند، ثبت و حفظ میراث قدماست که گنجینه‌هایی غنی از اطلاعات هستند. از نظر ادبیات موضوع و پیشینه پژوهشی ازدواج در شهر قمصر، پژوهشی کامل و دقیق در دسترس نیست و مقالاتی علمی و نیز تحقیقاتی دقیق و روشمند در مورد این بحث صورت نگرفته است.

در خصوص آیین‌های ازدواج در سایر شهرها و روستاهای ایران و اقوام مختلف ایرانی کتاب‌ها و مقالات متعددی نگاشته شده و به چاپ رسیده است که هریک از آن‌ها به نوبه خود نقشی مهم در زمینه مردم‌شناسی و آداب و رسوم مختلف مردم این نقاط ایفا می‌کنند؛ برای نمونه، می‌توانیم از کتاب‌های *درآمدی بر مردم‌شناسی ازدواج با بررسی آداب و رسوم ازدواج در ایران* اثر حسین ابراهیم‌زاده آسمین (۱۳۹۳)، *آداب و رسوم ازدواج در ایران و ملل جهان* اثر محمدرضا قربانزاده (۱۳۹۰) و *مجموعه شش جلدی جشن ازدواج اثر ریحانه فرهنگی* (۱۳۸۴) که در هر مجلد به یکی از مراسم مربوط به ازدواج پرداخته است، نام ببریم. همچنین می‌توان از مقاله «آداب و رسوم ازدواج در اقوام ترکمن و عرب خوزستان» نوشته زهره انواری (۱۳۸۸) در این زمینه نام برد. اما در میان هیچ‌یک از آثار مذکور و سایر آثار یافت شده در این زمینه و حتی آثار محدود پژوهشی مرتبط با شهر قمصر، به پژوهشی در زمینه آداب و رسوم و ساخت اجتماعی ازدواج به عنوان یک نهاد و الگوها و انگاره‌های مختص به آن در سطح این خرده‌فرهنگ پرداخته نشده است. بنابراین در این جستار با نظر به همین ضرورت، آیین‌ها و آداب و رسوم و نیز ساخت اجتماعی ازدواج در شهر قمصر مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و ابعاد مختلف آن مورد تحلیل واقع شده است.

مخلص کلام آنکه در پژوهش پیش رو پژوهشگران نهایت اهتمام خود را در بررسی و پاسخ به پرسش‌های ذیل مصروف داشته‌اند: ۱. مراسم ازدواج در گذشته شهر قمصر طی چه مراسم و آدابی برگزار می‌شده است؟ ۲. با صنعتی شدن جوامع چه تغییراتی در روند برگزاری مراسم ازدواج در این شهر رخ داده است؟

پژوهشگران در انجام این پژوهش از روش مردم‌نگاری بهره جسته‌اند. «مردم‌نگاری» از نظر لغوی به معنای معرفی یک قبیله یا قوم و گردآوری اطلاعات به منظور توصیف یک فعالیت خاص فرهنگی - اجتماعی و یا نوع زندگی دسته‌ای از افراد یک جامعه است (منادی، ۱۳۸۶: ۷۸). بنابراین یک محقق مردم‌نگار با مطالعه فرهنگ مردم، عقاید، باورها و آداب و رسوم، آن‌ها را تبیین

و معرفی می‌کند. شایان ذکر است که «پژوهش‌های مردم‌شناسانه به سبب ماهیت خاص این علم که در بطن زندگی مردم در گذر است، پژوهشی ژرف‌نگرانه بوده و به دلیل این ویژگی خاص خود از دیگر دانش‌های انسانی متمایز می‌باشد» (واعظی و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۷۰).

در پژوهش پیش رو ابتدا داده‌های مربوط به ازدواج در قمصر به صورت میدانی و با تکنیک مصاحبه مستقیم از بزرگان این شهر جمع‌آوری شده است؛ پس از آن صحت و سقم این داده‌ها با مراجعه مجدد به ۱۰ نفر از کهنسالان باتجربه و بومیان منطقه که از ابتدا ساکن این شهر بوده و درک بهتری از تاریخچه موضوع مورد نظر داشته‌اند و با تکیه بر سؤالاتی شفاهی درباره نحوه آشنایی، چگونگی انجام مراسم خواستگاری (شیرینی خوران) و تمامی آیین‌های مربوط به جشن عروسی و پس از آن (متناسب با دانش و تجربه مصاحبه‌شوندگان)، برای محققان به اثبات رسیده است. سپس داده‌های شفاهی ضبط‌شده براساس سرفصل‌های پیش‌بینی شده به صورت مکتوب درآمده و طبقه‌بندی و تحلیل گردیده است.

هم‌زمان با مرحله جمع‌آوری داده‌های مربوط به آداب و رسوم ازدواج در شهر قمصر، تعدادی از مقالات و کتاب‌هایی که در حوزه ازدواج تألیف شده بود نیز بررسی و اسنادی که بر صحت اطلاعات به دست آمده تأکید داشت، استخراج گردید تا در پژوهش پیش رو برای تأیید یافته‌ها مورد استناد قرار گیرد. بنابراین مقاله حاضر از منظر جمع‌آوری داده‌ها بر دو روش میدانی و کتابخانه‌ای تکیه داشته و در بُعد مطالعه و بررسی داده‌ها و تطبیق این داده‌ها با یافته‌های علمی، به روش تلفیقی توصیفی و تحلیلی اتکا دارد.

۲. بحث اصلی

این جستار در سه ساحت به تجزیه و تحلیل نهاد ازدواج در شهر قمصر پرداخته و تصویری کلی از آداب رایج درباره ازدواج در این شهر ارائه می‌دهد؛ این سه ساحت مرسوم عبارت‌اند از: ۱. ماهیت و انواع ازدواج در شهر قمصر؛ ۲. الگوی همسرگزینی در شهر قمصر؛ ۳. آیین‌ها و آداب ازدواج در شهر قمصر.

۲-۱. ماهیت و انواع ازدواج در شهر قمصر

با توجه به اینکه ازدواج در ایران از دوران باستان تا عصر حاضر در بستر دین و فرهنگ سنتی و مذهب صورت گرفته است، آیین همسرگزینی در شهر قمصر نیز در چارچوب دین و در بستر مذهب تشیع جاری می‌گردد.

براساس نظام فقهی آیین تشیع، تک‌همسری و چندهمسری می‌تواند صورت حقوقی و شرعی دائم یا موقت داشته باشد؛ که در شهر قمصر ازدواج به صورت عقد دائم گونه رایج ازدواج به شمار می‌رود. اما میزان گسترش و شیوع تک‌همسری یا حتی چندهمسری با وجود پشتوانه شرعی و قانونی و نیز پذیرش عرفی، به عوامل مختلفی از جمله طبقه اجتماعی و وضعیت اقتصادی طرفین بستگی دارد.

از آنجاکه اکثریت آحاد ساکن در شهر قمصر متدین به دین اسلام و شیعه اثناعشری هستند، هنگام ازدواج به احکام نکاح و زوجیت در آیین تشیع رجوع نموده و براساس آن عمل می‌کنند. هریک از دو حالت یادشده در ازدواج پشتوانه فقهی و عقلی مربوط به خود را دارد و بسته به زمان و مکان و شرایط توجیه می‌گردد. بدون تردید ازدواج دائم فواید بی‌شماری دارد؛ از جمله اینکه باعث ازدیاد نسل گردیده و مسائل مالی و اقتصادی خانواده نیز در پرتو آن رونق گرفته و تثبیت می‌شود؛ از سوی دیگر با نظر به قوانین و احکام فقهی ناظر بر وراثت، باعث تملیک و تصرف اموال توسط نسل آینده می‌گردد. اما باید بگوییم که عقد موقت نیز دارای ابعاد توجیه‌پذیر بوده و در شرایط خاص به عنوان راه‌حلی جایگزین، از گسترش فساد و فحشا جلوگیری می‌کند. شایان ذکر است با توجه به اینکه نگهداری زنان عقد دائمی متعدد به لحاظ مالی و معیشتی ارزان نبوده، همچنین از نظر عرفی به‌ویژه در شهرهای کوچک و روستاها از وجاهت عام برخوردار نیست، امکان چندهمسری در اغلب شهرهای ایران محدود است و در شهر قمصر نیز با وجود اینکه شرع مقدس این نوع از ازدواج را جایز دانسته، به دلایل غالباً فرهنگی و عرفی به‌ندرت صورت پذیرفته و تک‌همسری شایع‌تر است.

۲-۲. الگوی همسرگزینی در شهر قمصر

ازدواج در شهر قمصر تا حدود نیم قرن گذشته با صلاحدید و نظر پدران و مادران و بزرگ‌ترهای خانواده صورت می‌پذیرفته است. به عبارت دیگر در امر ازدواج بیشتر خانواده محوریت داشته و توجه مطلق به نظر شخصی دختران و پسران دم‌بخت چندان مد نظر نبوده است. بدیهی است که در همین شرایط نیز افرادی بوده‌اند که بدون توجه به نظر خانواده اقدام به همسریابی فردمحور و عاشقانه می‌کرده‌اند؛ اما همین افراد نیز در نهایت برای رسمیت بخشیدن به ازدواج به جلب رضایت خانواده‌های خود تن درمی‌دادند. در گذشته نه‌چندان دور در شهر قمصر، توجه وافر به پیوندهای خونی و خانوادگی می‌شده و این‌گونه از ازدواج و پیوند زناشویی در نظر خانواده‌ها مقبول‌تر و مطمئن‌تر بوده است. بی‌تردید حفظ میراث خانوادگی،

تقویت همبستگی و حفظ نهاد خانواده و طایفه از مهم‌ترین کارکردهای درون‌همسری بوده است. خانواده‌های شهر قمصر در سال‌های نه‌چندان دور به مستوری و حفظ عفت دختران به شدت معتقد و پایبند بوده‌اند و از این منظر آشنایی پیش از ازدواج دختران و پسران ممکن و میسر نبوده است؛ به همین دلیل مکان‌هایی مانند گرمابه‌های عمومی و مساجد و تکیه‌های عزاداری در ایام سوگواری و نیز مجالس بزم، بهترین مکان برای انتخاب دختران توسط زنان برای پسران خود به شمار می‌رفته است. این اماکن به خانواده‌ها و نیز دلالت‌های ازدواج که در ادامه به نقش اساسی آنان در فرایند ازدواج اشاره خواهد شد، این اماکن را می‌داد که دختران را به‌طور کامل برانداز کنند و به دنبال مواردی بگردند که در انتخاب همسر برایشان مهم است. سن، قد، زیبایی، چاقی و لاغری، داشتن یا نداشتن بیماری یا نقیصه ظاهری و البته نحوه آداب و معاشرت و سخن گفتن از مواردی بود که در این اماکن به‌صورتی غیرمستقیم بر دلالت‌ها یا افراد خانواده پسر آشکار می‌شد. دلالت‌ها عمدتاً افراد مسنی بودند که کارشان یافتن همسر برای مردان جوانی بود که در شرف ازدواج بوده و قصد نکاح داشتند (شهری، ۱۳۶۷: ج ۶: ۱۹۷، به نقل از طلایی، ۱۳۹۳: ۴۱). این افراد واسطه ازدواج بین طرفین بوده و از محاسن، وضع مادی پسر و اخلاق نیکوی او نزد خانواده عروس و از زیبایی دختر، میزان جهاز و متانت وی نزد خانواده پسر تعریف می‌کردند. پس از آن خانواده داماد مطابقت و صحت گفته‌های دلالت را می‌سنجیدند و سپس به خواستگاری اقدام می‌کردند (جیمس ویلس، ۱۳۶۳: ۱۰۵، به نقل از طلایی، ۱۳۹۳: ۴۱). قابل ذکر است که در فرهنگ کهن این شهر، دلالت را که حمامی یک محل بود، «داسی» می‌خواندند. از آنجاکه غالب دختران و پسران دم بخت تا پیش از ازدواج یکدیگر را نمی‌دیدند و در فرایند ازدواج نقش بسیار اندکی داشتند، حضور این واسطه‌ها و دلالت‌ها بسیار چشمگیر بود و تشخیص ملاک‌های زناشویی و زیبایی و نیز تناسب بین دو طرف ازدواج از نظرگاه آن‌ها صورت می‌گرفت (دروویل، ۱۳۸۰: ۱۰۷ و ۱۰۸).

معمولاً خواستگاری‌ها مقارن با ایام مبارک دینی و براساس محاسبات نجومی (ساعات سعد و نحس) انجام می‌شد (شهری، ۱۳۷۶: ج ۳، ۴۵).

درباره سن ازدواج نیز باید این نکته یادآوری شود که معمولاً در اکثر شهرهای ایران رسیدن به سن بلوغ شرط لازم نامزد شدن برای ازدواج و پایان کودکی به شمار می‌رود. بلوغ در این دوران از دو عامل تکامل جنسی و مکلف شدن شرعی تشکیل می‌شود که این دو تا حد زیادی بسته به شرایط زندگی باهم تطابق دارند.

در روزگاران کهن شهر قمصر دختران و پسران با گذشت اندک زمانی از دوران بلوغشان، از سوی خانواده مکلف به ازدواج می‌شدند؛ اما امروزه بنابر مشکلات جامعه‌شناختی و فرهنگی بسیاری که در مسیر ازدواج و تشکیل خانواده وجود دارد، سن ازدواج در هر دو طرف تغییر کرده است. به مرور زمان و بنابر گسترش این مسئله که ابتدا به دلیل مشکلات پیش روی ازدواج شکل گرفته بود، ازدواج در سنین بالا به صورت یک فرهنگ درآمد و خانواده‌های بسیاری به این فرهنگ نادرست باور پیدا کرده و عمل می‌کنند. با تحقیقات میدانی صورت گرفته در قمصر مشخص شد که سن ازدواج در گذشته برای پسران از ۲۰ تا ۲۵ و برای دختران از ۱۵ تا ۲۰ سال بوده است. این در حالی است که امروزه میانگین سن ازدواج در این شهر برای پسران غالباً به بالای ۳۰ سال و برای دختران نیز به بالای ۲۵ رسیده است که خود دلایل مختلفی دارد که توضیح دلایل آن در این مقاله نمی‌گنجد.

۳. آیین‌ها و آداب ازدواج در شهر قمصر

آیین‌های ازدواج را می‌توان به دو بخش آیین‌های مربوط به خواستگاری و عروسی تقسیم کرد. در ادامه براساس همین تقسیم‌بندی به رسوم مربوط به ازدواج در شهر قمصر پرداخته می‌شود.

۳-۱. مراسم خواستگاری (شیرینی‌خوران)

یکی از اصلی‌ترین آیین‌های قبل از عروسی، مراسم خواستگاری است. خواستگاری در لغت به معنای پیشنهاد برای ازدواج است. مراسم خواستگاری یکی از مراسم قبل از عروسی در ایران است. در این مراسم داماد همراه با تنی چند از اعضای خانواده‌اش با گل و شیرینی به منزل عروس می‌روند و در آنجا موضوع خواستگاری را مطرح می‌کنند.

اساساً در جامعه ایرانی خواستگاری با نظر به موازین شرعی و عرفی از دختر دوشیزه و یا زن بیوه‌ای به عمل می‌آید که موانع شرعی موجود در متون فقهی را نداشته باشد (مانند ممنوعیت ازدواج در ایام عده برای زنان بیوه). خواستگاری قبل از مراسم عقد و خواندن صیغه نکاح صورت می‌گیرد. فاصله میان خواستگاری و مراسم عقد شرعی را نامزدی می‌گویند.

خواستگاری از دختر در شهر قمصر تا چند دهه اخیر به این صورت بوده است که پیش از مراجعه رسمی خانواده داماد به منزل پدر عروس، بایستی دختری که برای ازدواج انتخاب می‌شده که معمولاً از سن کمی هم برخوردار بوده، توسط فردی معتمد - که اصولاً حمای زن بوده که «داسی» خوانده می‌شده - رؤیت شده و مورد تأیید قرار می‌گرفته است. بنابراین داسی به

نیابت از خانواده داماد به تنهایی به منزل پدر دختر می‌رفته و دختر را از چندین نظر از جمله زیبایی ظاهری و سلامت جسمانی، همچنین نحوه کار کردن دختر در منزل به دقت بررسی می‌کرده است. از جمله کارهایی که دختران در این مواقع - یعنی هنگام مراجعه داسی - ملزم به انجام آن بوده‌اند، عبارت بوده است از: چاق کردن قلیان، پاک کردن سبزی و... همچنین داسی گاه با زیرکی تمام گوشه‌ای از فرش را بالا زده تا از نحوه نظافت خانه توسط دختر باخبر گردد. پس از انجام این مرحله چنانچه دختر مورد پسند داسی قرار می‌گرفت، چند تن از زنان از خانواده داماد در روزی معین به حمام عمومی مراجعه می‌کردند تا یک بار هم دختر را از نظر ظاهری و بدون پوشش زیر نظر بگیرند تا از سلامت جسمانی وی یقین حاصل کنند. سپس چنانچه بانوان خانواده پسر نیز دختر را می‌پسندیدند، برای انجام مراسم خواستگاری اقدام می‌کردند. در این مواقع پدر دختر از خانواده پسر یک هفته فرصت می‌خواست تا هم مقدمات مراسم خواستگاری را فراهم نماید و هم چنانچه لازم بود، تحقیقاتی در مورد پسر و خانواده او انجام دهد. پس از موافقت پدر، قرار و مدار خواستگاری گذاشته می‌شد. این مراسم صرفاً با حضور مردان صورت می‌گرفت و حضور زنان و دختران در مراسم خواستگاری جایز نبوده است. در این مراسم بزرگان دو خانواده حضور داشتند؛ همچنین حضور معتمدان و به اصطلاح ریش سفیدهای محل نیز الزامی بوده است. پذیرایی شب خواستگاری در نقل و چای خلاصه می‌شد که آن‌هم برخلاف امروز توسط عروس انجام نمی‌شد؛ چراکه پیش از این نیز ذکر گردید که هیچ زنی از جمله عروس در این مراسم حضور نداشت.

تعیین مهریه یا به اصطلاح بریدن مهر که اهالی به آن «سیاه کردن مهر» نیز می‌گفته‌اند، در جلسه خواستگاری صورت می‌گرفت و بزرگان محل و خانواده همگی در این خصوص نظر می‌دادند. مهریه در اکثر خرده فرهنگ‌ها و شهرهای ایران کارکردی حقوقی برای قوام یافتن زناشویی دارد ولی ابعاد اجتماعی مهریه نیز انکارناپذیر است؛ زیرا براساس انگاره‌های فرهنگی و اجتماعی متداول، عروس باید با لباس سفید وارد خانه داماد می‌شد و با کفن سفید خارج می‌گردید (مونس‌الدوله، ۱۳۸۰: ۶۸). بنابراین در چنین فرهنگ و جامعه‌ای که متارکه مذموم تصور می‌شود و سنت‌های مرسوم از بنیان‌های سخت خانواده حمایت می‌کند، اگرچه بحث مهریه موضوع مهمی به شمار می‌رود، پافشاری بر دریافت آن موضوعیت ندارد.

در مقابل مسئله مهریه که تعهدی از سوی خانواده داماد است، خانواده عروس نیز متعهد می‌شود لوازم ضروری زندگی زوجین را که جهیزیه نام دارد، تهیه و به عروس و داماد هدیه کند.

غالب اقلامی که در گذشته به عنوان مهریه در نظر گرفته می‌شد، عبارت بود از: آینه‌چراغ، قرآن، طلا، مس ساخته، رختخواب، فرش، وجه نقد و حتی سهم آب قنات و ملک که در محلات مختلف این منطقه و با توجه به وسع خانواده داماد متفاوت بوده است (ر.ک: شکل ۴ و ۵). شایان ذکر است که عموماً بخشی از مهریه را پدر داماد بر عهده می‌گرفته است. پس از تعیین و تأیید مهریه، شخصی که در جمع از سواد کافی برخوردار بوده است، مهریه معین را مکتوب نموده و سایرین برای تأیید انگشت زده و یا امضا می‌کردند. بنابراین از آن شب به بعد می‌گفتند شیرینی دختر فلانی را هم خوردند. تصمیم مهم دیگری که در این شب گرفته می‌شد، تعیین روز عروسی در نزدیک‌ترین تاریخ ممکن بوده است، که تعجیل در این اتفاق نیز خود علل مختلفی داشته است؛ از جمله اینکه خانواده‌ها به علت کوچک بودن محیط، از بدگویی و کارشکنی بدخواهان در این امر بیم داشتند. نکته مهم دیگر آنکه عروس و داماد تا پای سفره عقد - که آن نیز آداب خاص خود را داشت - یکدیگر را به هیچ وجه ملاقات نمی‌کردند.

لازم است ذکر شود که پس از گرفتن بله از عروس و اتمام کار، تا روز جشن عروسی، داماد و خانواده وی به مناسبت‌های مختلف از جمله اولین عید ملی و مذهبی پیش رو همچون عید نوروز و عید غدیر و همچنین شب یلدا هدایایی برای دختر - که حالا دیگر نامزد پسر بوده است - تهیه کرده و به خانه پدر نوعروس می‌بردند. عیدی نوعروس عموماً کفش و پارچه و شیرینی بوده است. برای شب یلدا نیز به اصطلاح شب چله‌ای می‌بردند که به یک هدیه کوچک از جمله روسری یا پارچه ختم می‌شد. هدیه نوعروس به مناسبت نزدیک شدن عید نوروز که آن را به اصطلاح اسفندی می‌نامیدند، مفصل‌تر بود؛ از جمله پارچه و همچنین خوراکی‌هایی که برای شب عید تهیه می‌گردید؛ مثل کیسه‌ای برنج، ماهی دودی، سبزی و... که همه این هدایا را در چند طبق یا به اصطلاح قدما مَجْمَعَه گذاشته، تزیین کرده، به خانه عروس می‌بردند. قابل ذکر است که این رسوم امروزه نیز در دوران عقد به شکل گذشته انجام می‌گردد اما تفاوت آن در برگزاری این مراسم و تهیه این هدایا به صورتی بسیار تشریفاتی و مفصل‌تر است.

۲-۳. آیین‌های مربوط به جشن عروسی و پس از آن

۲-۳-۱. خرید عروسی

در هنگام خرید عروسی رسم بر این بوده است که تنها والدین عروس و داماد حضور داشته باشند و نه خود آن‌ها. اقلامی که معمولاً در خرید عروسی تهیه می‌شده، عبارت بوده است از: لوازم سفره عقد و هدایای عروس شامل آینه و شمعدان، پارچه چادری مشکی، پارچه چادری سفید،

یک دست لباس سفید، کفش، حوله و سایر ملزومات شخصی و خرید طلا که براساس استطاعت پدر عروس و داماد به آن اقدام می نمودند.

۲-۲-۳. جشن طبق بران (خوم بردن)

چند روز مانده به روز جشن عقد، مراسم شاد طبق بران انجام می شده است. مردم این منطقه به اصطلاح «طبقی» را «خوم» که تغییر شکل یافته «خوان» و «خوانچه» است - که امروز «خنچه» خوانده می شود - می نامیده اند. در برگزاری این مراسم نیز همچون سایر مراسم ازدواج، «حمامی» نقش عمده ای بر عهده داشته است. حمامی یا دلاک مرد که در اصطلاح مردم منطقه «اوستا» - که همان «اوستا» باشد - خوانده می شد، آینه عقد را در دست گرفته و پیشاپیش دیگران حرکت می کرد و قوم و خویش خانواده داماد نیز با همراهی اهالی محل، خومها را که حاوی وسایل عقد و هدایای عروس بوده است، بر سر گرفته، با شادی و پایکوبی به طرف منزل پدر عروس می بردند. نکته جالب توجه تعداد خاص طبقها بوده که حتماً باید «فرد» باشد. ذکر شده که چنانچه خانواده داماد جزء طبقه اعیان و اشراف بوده اند، قطعاً تعداد اقلام خریداری شده و در نتیجه تعداد خومها بیشتر می شده است؛ اما به طور کلی تعداد خومها از ۳ تا ۳۱ عدد - بسته به استطاعت مالی خانواده داماد - متغیر بوده است.

محتویات دقیق و اصلی این طبقها عبارت بوده است از: آجیل، کله قند، نقل، حوله، لنگ و قدیفه، پارچه های خریداری شده برای عروس، کفش عروس، لوازم آرایش در گذشته همچون حنا، سرخاب، سفیداب و...؛ در ضمن رسم بوده است که یک جفت کفش هم برای داسی (دلاک زن) که همچون اوستا (دلاک مرد) نقش چشمگیری از ابتدای مراسم تا پایان آن بر عهده داشته است، خریداری و در طبق مخصوص کفش عروس و در کنار آن قرار دهند.

قابل ذکر است از آنجاکه این مراسم با آوازخوانی و شادی و هلله همراه بوده است، همسایه ها یکی پس از دیگری به کوچه آمده و خانواده داماد را که با پای پیاده عازم منزل پدر عروس بوده اند، همراهی می کردند. طبق داران به محض رسیدن به منزل پدر عروس، با طبقهایی که بر سر داشتند، در میان شادی حضار حلقه وار و رقص کنان می چرخیدند و تا پدر عروس هدیه ای که عموماً مبلغی وجه نقد بوده به آنها تقدیم نمی کرده است، طبقها را بر زمین نمی گذاشتند. مراسم بردن «خوم» پس از تحویل طبقها و انجام پذیرایی ساده ای چون چای و شیرینی به اتمام می رسید. بخشی از وسایل داخل «خوم»ها نیز در روز مراسم داخل سفره عقد چیده می شد.

۳-۲-۳. مراسم اصلاح‌کنان عروس

بعد از برگزاری مراسم «طبق‌بران»، یک روز مانده به جشن عروسی، مراسم «اصلاح‌کنان» عروس در منزل پدر دختر برپا می‌شده است. قابل ذکر است که این مراسم حتماً باید بعد از طبق‌بران صورت می‌گرفته، تا عروس هدایا را دریافت کرده و وسایل لازم مراسم عقد تحویل داده شده باشد. در این جشن، مشاطه (آرایشگر) که او را بندانداز نیز می‌خواندند، در میان شادی و هلهله زنان اقوام عروس و داماد، دختر را برای جشن روز بعد می‌آراست. اصلاح چهره عروس حتماً باید پس از اذن مادر و سایر زنان بزرگ خانواده از جمله مادر بزرگ، خاله، عمه و... صورت می‌گرفت.

پس از اتمام کار مشاطه، جماعت حاضر در مراسم، عروس را به حمام عمومی می‌بردند که زنان محل نیز در این هنگام، همگی برای تماشای عروس به حمام عمومی می‌رفتند و داسی در میان ساز و هلهله زنان، عروس را شسته، کف دست و پا و ناخن و موی او را خضاب می‌کرد. ناگفته نماند که حاضران در این مراسم نیز همگی دست و پا و موی سر را به نشانه شادی خضاب می‌کردند. پس از آن پذیرایی از مهمانان به عمل می‌آمد که شامل نان و پنیر و سبزی و میوه و نوشیدنی متناسب با فصل (اگر تابستان بود شربت و اگر زمستان بود، چای) بود. باید ذکر گردد که از آن طرف مردان نیز اقدام به اصلاح و به حمام بردن داماد می‌نمودند که انجام امور مربوط به آن بر عهده اوستا بوده است.

۴-۲-۳. جهیزبران (بردن جازیه)

انتقال وسایل مورد نیاز زندگی به خانه مشترک عروس و داماد، یکی از مراحل مراسم عروسی در شهر قمصر است. جهیزیه عروس اسباب و وسایلی است که توسط خانواده عروس تهیه و به خانه داماد منتقل می‌شود.

خانواده داماد در مراسم جهیزبران، جهیزیه دختر را تحویل می‌گرفتند و در میان برخی از خانواده‌های این شهر نیز رسم بر آن بوده است که فهرست کاملی از وسایل تنظیم گردد و رسید دریافت اقلام جهیزیه به نماینده خانواده عروس داده شود.

در فاصله برگزاری مراسم مختلف و پیش از بردن عروس به منزل داماد - که عموماً در همان خانه پدری داماد اتاقی به تازه‌عروس و داماد اختصاص داده می‌شد - جهیزیه عروس یا در اصطلاح مردم منطقه «جازیه عروس» به منزل داماد برده می‌شد. جهیزیه که در روزگاران گذشته وسایلی مختصر، دم‌دستی و یا به اصطلاح حاجت دست بیش نبوده است، پس از فراهم شدن

توسط پدر عروس، به منزل داماد منتقل می‌شده است. اصلی‌ترین این وسایل که عمدتاً برای همه دختران کمابیش یکسان بوده، عبارت بوده است از: تعدادی کاسه و بشقاب، سماور، چراغ سه‌فتیله، زیلو، دو دست رختخواب، ظروف مسی و گرسوز؛ همچنین لباس‌ها و وسایل شخصی عروس که تمامی این وسایل را اوستا (حمامی مرد) با همراهی خانواده خود بر روی سر گذاشته و به منزل داماد می‌بردند. شایان ذکر است که گاه پیش می‌آمد که اقلام سنگین از جمله رختخواب و صندوق لباس و... را بار الاغ یا به گفته اهالی «مال» می‌کردند. در این میان از خانواده عروس نیز عده‌ای حضور داشتند که هلهله‌کنان جهیزیه را به مقصد می‌رساندند و پس از آن توسط خانواده داماد پذیرایی مختصری می‌شدند و بازمی‌گشتند.

۳-۵. جشن عروسی

مراسم جشن عروسی مراسمی است که توسط خانواده داماد برای بردن عروس به منزل داماد برگزار می‌شود. مراسم جشن عروسی در نقاط مختلف ایران باهم متفاوت است؛ اما اغلب رسم بر این است که عروس و داماد به آرایشگاه می‌روند و بعد از آماده شدن، باهم به محل برگزاری مراسم عروسی می‌روند و تا پایان شب در حضور مهمانان، به جشن و شادی می‌پردازند.

جشن عقد و عروسی را که عموماً در یک روز برگزار می‌شد، تا جای ممکن در یکی از روزهای پنجشنبه یا جمعه برپا می‌داشتند. روز شنبه و دوشنبه را برای برپایی جشن عروسی خوش‌یمن نمی‌دانستند. مجلس عقد نیز طبق رسوم حتماً باید در منزل پدر عروس برگزار می‌شد، مگر آنکه به هر دلیل از جمله نبود فضای کافی و سایر امکانات، برگزاری مراسم در منزل پدر عروس ممکن نمی‌شد که در این صورت مراسم در مکان دیگری برگزار می‌گردید. صبح روز جشن، مشاطه عروس را بزک می‌کرد و پس از آن پیراهنی ساده و سفید به عروس می‌پوشاندند و عصر هنگام، روحانی‌ای برای خواندن خطبه عقد به منزل می‌آمد تا عروس و داماد را که تا آن روز یکدیگر را یک نظر هم ندیده بودند، به عقد یکدیگر درآورد. بر سر سفره عقد فقط بزرگ‌ترهای دو خانواده حضور داشتند. حضور اطفال و کودکان و سایر مهمانان بر سر سفره عقد جایز نبود. همچنین حضور زنان شوهرمردده یا بیوه و مطلقه را نیز در هنگام عقد به‌هیچ‌روی خوش‌یمن نمی‌دانستند.

در هنگام جاری شدن صیغه عقد، به اصطلاح قدمای این منطقه، عروس و داماد را روبه‌روی هم می‌کردند؛ به این شکل که داسی (حمامی زن)، آینه‌ای روبه‌روی دختر و پسر در دست نگاه می‌داشت تا عروس و داماد یکدیگر را در آن ببینند. قدما بر این باور بودند که در هنگام خواندن

عقد باید دو دست عروس و داماد بر روی پاها قرار داشته و کاملاً باز باشد، به‌گونه‌ای که بین انگشتان فاصله باشد؛ چراکه معتقد بودند اگر دست‌ها مشت یا در هم قفل می‌شد، گره در کار زوج جوان می‌افتاد. همچنین در هنگام عقد معتقد بودند که مرد باید پای خود را به‌آرامی بر روی پای عروس بفشارد تا از همان ابتدا به اصطلاح میخ زندگی توسط مرد خانواده محکم کوبیده شود و یا گریه را دم حجله بکشد؛ به این معنا که حرف، حرف مرد باشد.

پیش از این در بحث خرید عروسی توضیح داده شد که چنانچه از نظر مالی برای خانواده‌ها مقدور بود، برای عروس و داماد حلقه طلا نیز خریداری می‌شد. در این صورت پس از جاری شدن خطبه عقد و محرم شدن عروس و داماد به یکدیگر، انگشتر توسط داماد به عروس و برعکس داده می‌شد. همچنین هدایای خانواده‌ها نیز در این زمان به عروس و داماد تقدیم می‌شد. پس از اتمام مراسم عقد، داماد به‌همراه مردان خانواده به مجلس مردانه می‌رفت و جشن و پایکوبی ادامه می‌یافت.

ناگفته نماند که عموماً شام مراسم عروسی یا پلو به‌همراه خورشت قیمه بود و یا شویدپلو به‌همراه آبگوشت. گاه اتفاق می‌افتاد که شام خانواده عروس در منزل پدر عروس و بر عهده او و شام خانواده داماد نیز در منزل پدر داماد و بر عهده پدر بود. این اتفاق زمانی می‌افتاد که پدر داماد در مراسم مهربندان قید می‌کرد که به دلیل عدم توان مالی و یا چنانچه مهریه عروس سنگین بود، شام مهمانان خانواده عروس بر عهده پدر دختر خواهد بود.

۳-۲-۶. مراسم شب زفاف

یکی از مهم‌ترین مسائلی که در مراسم و تشریفات ازدواج به آن توجه ویژه شده، امر جنسی و زناشویی است. خانواده طرفین در حین فرایند همسریابی از ابتدا در تمام مراحل، مسئله زفاف را تحت نظارت خود می‌گیرد تا بکارت و دوشیزگی دختر به‌مثابه گران‌قدرترین گوهر، پاک‌دامنی و عفت او را به همسرش اثبات نماید و دیگر اینکه امر جنسی در زوجین به ابتدال کشیده نشود. بر همین اساس در قباله‌های عقد بر دوشیزه بودن دختران تأکید می‌شود.

آیین شب زفاف در مناطق مختلف کشور و به‌ویژه در مناطق روستایی، رسوم خاص خود را دارد. مردمان گذشته این شهر نیز رسوم خاصی را برای چنین شبی که در ادامه مراسم جشن عروسی صورت می‌گرفته است، دنبال می‌کرده‌اند که به اختصار بدان پرداخته می‌شود.

در چنین شبی نیز همچنان داسی - که از ابتدای کار مسئولیت‌های مختلفی را عهده‌دار بوده است - موظف می‌شد تا در کنار عروس بماند. به این صورت که از طرف خانواده عروس، داسی

به همراه زن دایی یا خاله عروس و از طرف خانواده داماد نیز چند تن از نزدیکان در اتاقی مجاور اتاق عروس و داماد می ماندند و با شادی و هلهله به انتظار اتمام مراسم زفاف زوج جوان می نشستند. نکته مهم اینکه مادر عروس به هیچ وجه در چنین شبی نمی بایست در خانه داماد و در کنار دختر خود می ماند. آنچه نشانه اتمام این مراسم بوده است، دستمال سفیدی بوده که پیش از زفاف به عروس می دادند و پس از انجام مراسم، داماد این دستمال را که مهر تأییدی بر باکری دختر بوده، به داسی تحویل می داده است. پس از آن داسی به دیگر بانوان حاضر اعلام می کرده که مراسم زفاف عروس و داماد به خیر و خوشی به اتمام رسیده است. صبح روز بعد که عموماً با پذیرایی صبحانه مرسوم و مقوی توسط مادر عروس به صرف کاجی آغاز می شده است، داسی دستمال شب عروسی را داخل یک مجمعه (سینی فلزی) گذاشته و به همراه کاسه ای نقل به نشانه فرخندگی این ازدواج، در هنگام به حمام بردن عروس به زنان حاضر در حمام نشان داده و با نقل از همه پذیرایی می کرده است. در حمام نیز رقص و شادی برپا بوده است تا هنگام ظهر که اقوام در منزل پدر داماد به صرف ناهار پذیرایی می شدند.

ناگفته نماند که در گذشته پسر هر خانواده بلافاصله پس از ازدواج در منزل پدری خود ساکن می شده و استقلال از خانواده در ابتدای زندگی به معنای امروزی آن برای نوعروس و دامادها امکان پذیر و مرسوم نبوده است.

۷-۲-۳. مراسم مادرزن سلام

مراسم مادرزن سلام یکی از مراسم های بعد از جشن عروسی است. این مراسم روز بعد از جشن عروسی انجام می شود و داماد با مادر عروس ملاقات می کند و از وی به خاطر عقد دخترش سپاسگزاری می کند و هدیه ای نیز به مادرزن خود تقدیم می کند.

بعد از انجام مراسم عروسی، رسم بر این بوده که عروس تا سه روز حق خروج از منزل را نداشته است؛ زیرا گاه ممکن بود مراسم زفاف به هر دلیل به تأخیر بیفتد؛ بنابراین تا اتمام این سنت عروس از منزل خارج نمی شد. عموماً یک روز پس از جشن عروسی، داماد به همراه برادر، شوهرخواهر و یا یکی از بزرگان به رسم قدردانی از زحمات و دست بوسی مادر عروس به منزل آنها می رفتند. در این هنگام در صورت امکان، داماد هدیه ای به مادر عروس تقدیم می کرد.

۸-۲-۳. مراسم جاخالگی

پیش از جشن پاتختی که معمولاً یک هفته پس از جشن عروسی برگزار می شد، مادر عروس هدایایی تدارک می دید که مردم منطقه این هدایا را «جاخالگی» می خواندند. جاخالگی عموماً به

کسانی داده می‌شد که در هنگام عقد عروس و داماد، هدیه یا به اصطلاح «رونما» داده بودند. البته مردان خانواده داماد (چه آنان که هنگام عقد هدیه داده بودند و چه آنان که هدیه نداده بودند) از این قاعده مستثنا بودند؛ چرا که مادر عروس می‌بایست برای تمام مردان خانواده داماد از جمله پدرشوهر، برادرشوهر و... هدایایی تهیه می‌کرد. مراسم جاخالگی به این شکل برگزار می‌شد که مادر عروس شب قبل از مراسم پاتختی همراه با داسی و چند تن از زنان اقوام این هدایا را که عمدتاً برای مردان لباس دوخته‌شده و برای زنان پارچه بود، به منزل پدر داماد می‌برد.

۹-۲-۳. مراسم پاتختی

یکی از مراحل مراسم عروسی در ایران مراسم پاتختی است؛ پاتختی جشنی است که بعد از مراسم عروسی برگزار می‌شود. در اصل، فلسفه برگزاری این مراسم کمک اقوام و آشنایان به شروع زندگی عروس و داماد و حل شدن مشکلات مالی در شروع زندگی مشترکشان بوده است.

مراسم پاتختی به این صورت بوده است که بعد از گذشت حدود یک هفته از مراسم و جای‌گیر شدن عروس و داماد در منزل خود، مجلس شاد زنانه‌ای در منزل عروس ترتیب داده می‌شد تا مهمانانی که در مراسم عروسی حضور یافته بودند، هدایای خود را به نوعروس تقدیم کنند. برطبق شنیده‌ها وجه تسمیه جشن پاتختی این است که عروس، دوران باکرگی و شب زفاف را پشت‌سر گذاشته و با سربلندی در میان دختران و اقوام بر تخت می‌نشیند. جشن پاتختی فقط مختص حضور زنان بوده و آقایان امکان حضور در این جشن را نداشته‌اند.

در همین مراسم مادر عروس از خانواده داماد برای مهمانی «پاگشا» دعوت به عمل می‌آورد. در این میان قابل ذکر است که شام مجلس پاگشا عموماً غذاهایی همچون آبگوشت نخود یا لوبیا به همراه پلو بوده است. ناگفته نماند که غذاهایی چون آبگوشت جزء غذاهای اعیانی به حساب می‌آمده است. در مراسم پاگشای داماد، مادر داماد نیز از خانواده عروس برای پاگشا و آغاز آمدورفت‌های خانوادگی دعوت به عمل می‌آورده است.

۴. ازدواج و خانواده در دوران نوین

در دوران نوین، ماهیت و اشکال ازدواج و پیامدهای اجتماعی آن در خانواده‌ها (چه در کلان‌شهرها و چه در شهرهای کوچک‌تری همچون قمصر) تحت تأثیر صنعتی شدن جوامع با آهنگی آرام در حال تغییر است؛ از جمله این تغییرات این است که:

آداب ازدواج در تاریخ اجتماعی شهر قمصر، مرضیه آبیاری و رضا شجری

10.22052/KASHAN.2023.252520.1074

- امروزه شبکه خویشاوندی مبتنی بر تبار و طایفه در اکثر جوامع تأثیر خود را از دست داده است؛

- با تغییر الگوی خانواده از گسترده به هسته‌ای، نحوه انتخاب همسر نیز در بسیاری جوامع تغییر یافته است؛ زیرا در خانواده گسترده، ازدواج مبتنی بر تصمیمات افراد و اعضای خانواده بود، ولی با هسته‌ای شدن خانواده‌ها، حق انتخاب آزاد همسر در جامعه تبدیل به هنجار شده است.

- آزادی عمل زنان در ازدواج، عادی شدن طلاق و موارد مشابه، از جمله تغییرات ازدواج و خانواده محسوب می‌شود.

- به دنبال تغییر در نظام هنجاری جامعه، تغییر در ارزش‌ها و گسترش شهرنشینی، رفع محدودیت در روابط بین دو جنس مخالف کاهش یافته که به نوبه خود بسیاری از الگوهای رفتاری، ارزش‌های مربوط به خانواده و هنجارهای موجود در جامعه را تحت تأثیر قرار داده است (شیخی، ۱۳۸۲: ص ۵۳-۵۴).

این دگرگونی‌ها چنان‌که پیش‌تر ذکر شد، با کمی تغییر در شهرهای کوچک اما در حال رشدی چون قمصر نیز در گذر زمان و با مشاهده و اندکی قیاس به‌خوبی قابل رؤیت است. امروزه همسرگزینی آزاد از ویژگی‌های خانواده در دوران نوین است و عشق و علاقه در تکوین ازدواج، نقشی اساسی دارد. با وجود این، آزادی انتخاب همسر برحسب نوع جامعه و ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی و زیستی از جمله مذهب، نژاد، قومیت و طبقه، مشروط و مقید می‌گردد؛ به عبارت دیگر ازدواج برحسب تجانس انجام می‌شود و هر فردی به‌طور متعارف با شخصی از طبقه، مذهب، نژاد و قومیت خود ازدواج می‌کند که این نوع ازدواج را ازدواج متجانس می‌گویند. این تشابهات گاه به‌حدی زیاد است که نمی‌توان آن را تصادف دانست، بلکه نشان‌دهنده این نکته است که روندهای اجتماعی با قرار دادن گروه‌های مشابه در کنار یکدیگر، همسرگزینی آن‌ها را نیز تعیین می‌کنند. البته در برخی موارد ازدواج میان دو طبقه اجتماعی کاملاً متفاوت نیز مشاهده می‌شود؛ برای مثال ازدواج افراد با طبقات بالاتر از خود صرفاً براساس یک ویژگی منحصر به فرد رخ می‌دهد. امروزه ازدواج‌ها براساس تجانس سنی نیز بسیار دیده می‌شود و این تفاوت سنی معمولاً حدود ۲ تا ۳ سال است.

به‌طور کلی امروزه هر خانواده‌ای، در جامعه از طریق روابط اجتماعی‌ای که برای فرزندان خود ایجاد می‌کند، امکان ازدواج نامتجانس را کم و امکان ازدواج متجانس را زیاد می‌نماید (اعزاز، ۱۳۸۲: ۹۸-۹۶).

در ایران هنوز هم خواستگاری از عناصر اصلی منظومه ازدواج و مهم‌ترین مراسم در این خصوص به شمار می‌رود. خواستگاری به شکل مرسوم و رایج آن به خودی خود رابطه عمودی بین نسل‌ها را در خانواده‌ها منعکس می‌کند. خواستگاری «مبادله خانوادگی» را در امر همسرگزینی و همسریابی در اولویت قرار می‌دهد و بدین سبب اولین گام رسمی برای شکل‌گیری یک ازدواج محسوب می‌شود. هرچند خواستگاری هم در فرایند زمان و تحولات اجتماعی در ایران تغییرات چشمگیری یافته (محسنی و پوررضا انور، ۱۳۸۲: ۲۸۲)، هنوز هم گرایش مسلط در ارتباط با خواستگاری گرایش موافق با انجام آن است.

در فرایند طولانی ازدواج، نامزدی گام دوم محسوب می‌شود. نامزدی مرحله‌ای برای رسمی‌تر شدن روابط زوج‌های جوان و علنی‌تر شدن آن است که هویت خانواده جدید را به همگان اعلام می‌نماید (همان: ۲۹۲). امروزه هنوز هم نظر اغلب خانواده‌ها برگزاری مراسم جشن نامزدی است (همان: ۳۰۰)؛ نامزدی‌هایی که گاه مدت‌زمان آن بسیار طولانی می‌شود و متأسفانه در این حین چه بسیار اختلافات و تفاوت‌های سلیقه‌ای به وجود می‌آید که موجب افتراق و جدایی دختر و پسر از یکدیگر می‌گردد.

در مورد مهریه گرایش اغلب خانواده‌ها به تعیین مهریه است؛ اما متأسفانه امروزه اغلب خانواده‌ها مهریه بالا را پیشنهاد می‌کنند که در گذشته این رویه به هیچ عنوان معمول و مرسوم نبوده است. در مورد برگزاری مراسم ازدواج هم، جامعه به دو گروه تقسیم می‌شود: عده‌ای که مراسم ازدواج را باشکوه برگزار می‌کنند و عده‌ای که در ساده‌ترین شکل ممکن ازدواج می‌کنند. اما آنچه به‌طور کلی در مبحث تشکیل زندگی مشترک حائز اهمیت است، رضایت و دوام زندگی زوجین - فارغ از همه تشریفات و آداب - است که متأسفانه امروزه این اصل کمتر به چشم می‌خورد.

۵. نتیجه‌گیری

ازدواج یکی از مهم‌ترین تصمیمات زندگی هر فرد به شمار می‌رود که موفقیت یا ناکامی در آن کیفیت زندگی آینده یک شخص را رقم می‌زند. بدون شک پیوند زناشویی دارای مقدماتی است که این مقدمات همان رسوم پیش از ازدواج است که این رسوم از زمان‌های گذشته تا به امروز به اشکال مختلف و در قالب آیین‌های متنوع در همه شهرها و روستاهای کشور برگزار می‌گردد و گاه شاهد اشتراکاتی در برگزاری این آیین‌ها و رسوم نیز هستیم.

بی‌تردید فرایند ازدواج در تاریخ کهن شهر قمصر نیز دارای آداب و رسوم خاص خود بوده است که در این پژوهش کم و کیف برگزاری این مراسم در تاریخ اجتماعی شهر قمصر بررسی

شد که در پایان نتایج زیر حاصل گردید:

✓ برگزاری مراسم ازدواج در گذشته این شهر، دارای مراسم مختلف و متنوعی بوده است که تمامی مردم به این آیین‌ها و رسوم پایبند بوده‌اند؛ اما با وجود تعدد این مراسم، تمامی این رسوم به ساده‌ترین و کم‌هزینه‌ترین صورت ممکن برگزار می‌شده است؛ درحالی‌که امروزه با وجود برگزار نشدن بسیاری از این مراسم سنتی، فرایند ازدواج به سمت وسوی تجملات و صرف هزینه‌های هرچه بیشتر در حرکت است.

✓ همان‌گونه که ذکر شد، عروس و داماد در گذشته زندگی خود را به ساده‌ترین و کم‌هزینه‌ترین شکل ممکن و با ضروری‌ترین مایحتاج زندگی آغاز می‌کردند و به‌محض شروع زندگی مشترک، زن پایه‌پای مرد در حفظ و پیشبرد امور زندگی تلاش کرده، چه‌بسا پس از گذشت سال‌ها و تحمل مرارت‌های بسیار، صاحب یک زندگی عادی و رضایت‌بخش می‌شدند؛ درحالی‌که امروزه یکی از شروط اساسی پیش از ازدواج، میزان دارایی‌های مرد است و این خود یکی از دلایل مهمی است که موجب بالا رفتن سن ازدواج شده است.

✓ در برگزاری مراسم ازدواج نیز در قیاس با گذشته تغییراتی رخ داده است و آن اینکه بسیاری از مراسم سنتی ازدواج از جمله طبق‌بران، اصلاح‌کنان، مراسم مربوط به شب زفاف و پاتختی امروزه مهجور گردیده است؛ اما از سوی دیگر مراسمی همچون خواستگاری و شیرینی‌خوران، خرید عروسی و مراسم جشن عروسی از زمان‌های گذشته تا به امروز همچنان به قوت خود باقی است.

✓ چنان‌که در طی پژوهش شاهد بودیم، «داسی» (حمامی زن) و «اوسا» (حمامی مرد) ایفاگر نقش‌هایی اساسی از آغاز تا پایان مراسم ازدواج بودند. یکی از نکات جالبی که پژوهشگران پس از انجام این پژوهش دریافتند، این نکته بود که در این شهر از دیرباز مثل رایجی بر زبان قدما جاری است که هنگامی که می‌خواهند بگویند کار پیش رو بسیار ساده است و احتیاج به تشریفات ندارد، می‌گویند: «فلان کار اوسا و داسی نمی‌خواهد.»؛ که با توجه به نقش اساسی و وظایفی که در طول مراسم ازدواج بر عهده این دو شخص بوده است، دریافتیم که ریشه تاریخی این مثل به چه برمی‌گردد.

در پایان شایان ذکر است که به‌طور کلی درخصوص انواع معیارهای ازدواج در گذر زمان تغییرات بسیاری به وجود آمده است؛ از جمله: سن ازدواج، نحوه آشنایی زوجین، کم و کیف برگزاری مراسم و فردمحور شدن مسئله ازدواج در قیاس با گذشته که صرفاً خانواده‌محور بوده

است؛ اما باعث تأسف، این است که با وجود این تغییرات و صرف تمامی هزینه‌های گزاف مربوط به ازدواج و تشریفات آن، دوام زندگی‌های زناشویی در قیاس با زمان‌های گذشته بسیار کم شده است. پژوهش‌های علمی بسیاری در این زمینه به‌همراه آمارهای دقیق آن صورت گرفته که در دسترس و قابل مطالعه و تأمل است.

سیاسگزاری

بر خود لازم می‌دانیم که از همشهریان مهربان و خون‌گرم شهر قمصر، به‌ویژه کهن‌سالان عزیز این منطقه که داده‌های گردآوری‌شده این پژوهش حاصل اطلاعات مفید این عزیزان بود، بی‌نهایت سپاسگزاری کنیم.

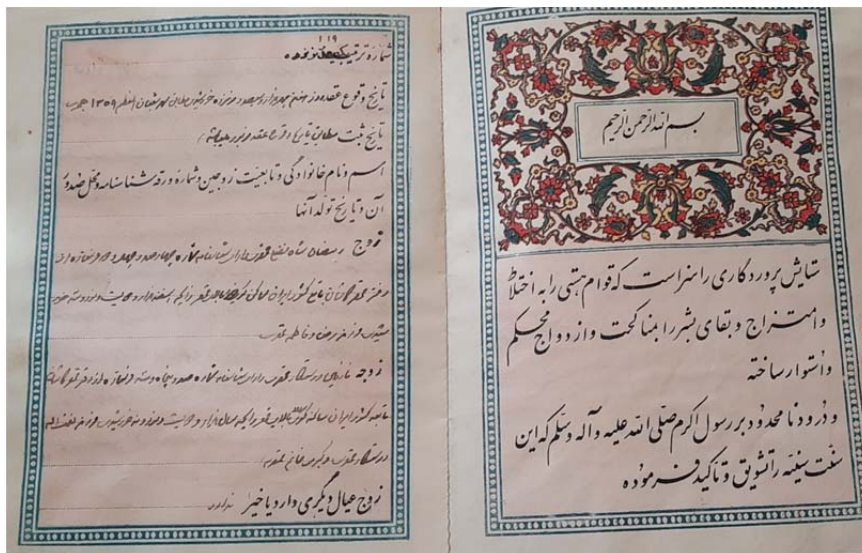
پیوست‌ها

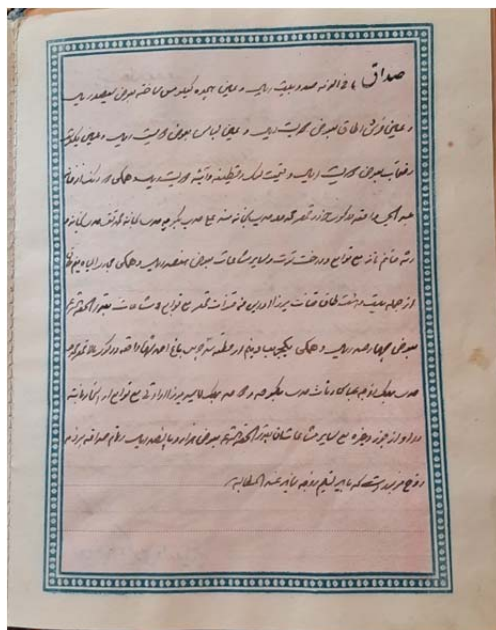
شکل ۱: تصویر جلد عقدنامه

شکل ۲: تصویر صفحه آغازین عقدنامه

شکل ۳: تصویر صفحات متن اصلی عقدنامه

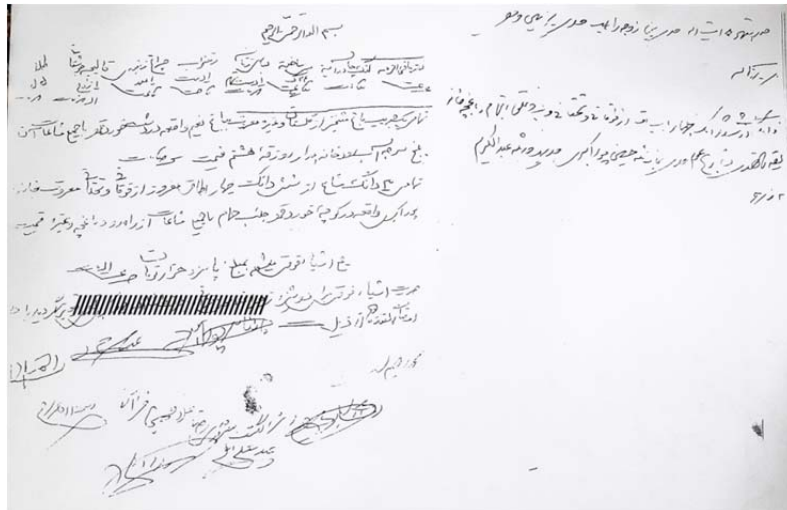

شکل ۴: تصویر برگ ثبت صداق یا مهریه

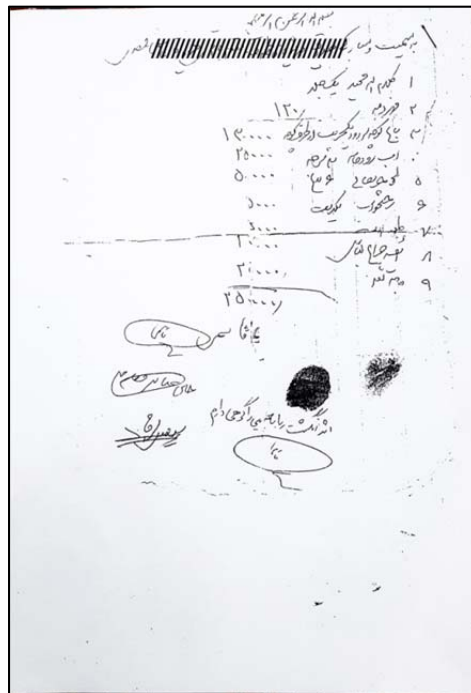
توضیحات شکل ۴: صداق مهرانمۀ فوق که مربوط به سال ۱۳۱۹ شمسی است، دربردارندهٔ این موارد است:

«هجده کیلو مس، فرش، لباس، یک دست رختخواب، لُنگ، آینه، سهم آب قنات»

10.22052/KASHAN.2023.252520.1074

شکل ۵: صداق مهریه فوق که به تأیید معتمدان رسیده عبارت است از: لنگ، چادر، آینه، مس، یک دست لباس زنانه، رختخواب، چراغ زنبوری، فالیجه جوشقان، یک جریب باغ مشجر از گلستان، پنج سرجه آب رودخانه

شکل ۶: تصویر دست‌نوشته‌ای که میزان صداق یا مهریه در آن تعیین شده و به تأیید معتمدان رسیده و عبارت است از: یک جلد کلام‌الله مجید، یک جریب باغ، سه سرجه آب رودخانه، آینه‌چراغ، لباس، رختخواب و وجه نقد

منابع

- آصفی، آصفه. (۱۳۵۶). *خانواده و تربیت در ایران*. تهران: انتشارات انجمن ملی اولیا و مربیان.
- ابراهیم‌زاده آسمین، حسین. (۱۳۹۳). *درآمدی بر مردم‌شناسی ازدواج با بررسی آداب و رسوم ازدواج در ایران*. تهران: نشر جهاد دانشگاهی.
- اعزازی، شهلا. (۱۳۸۲). *جامعه‌شناسی خانواده*. تهران: انتشارات روشنگران و مطالعات زنان.
- انواری، زهره. (۱۳۸۸). «آداب و رسوم ازدواج در اقوام ترکمن و عرب خوزستان». فصلنامه فرهنگ مردم ایران، شماره ۱۶، ۳۶-۵۲.
- جیمس ویلس، چارلز. (۱۳۶۳). *تاریخ اجتماعی ایران در عهد قاجاریه*. به کوشش حمید دودانگه و مهرداد نیکنام. تهران: زرین.
- دروویل، گاسپار. (۱۳۸۰). *سفر در ایران*. ترجمه منوچهر اعتمادمقدم. تهران: شبابویز.
- ریویر، کلود. (۱۳۷۹). *درآمدی بر انسان‌شناسی*. ترجمه ناصر فکوهی. تهران: نشر نی.
- شارون، جوئل. (۱۳۷۹). *ده پرسش از دیدگاه جامعه‌شناسی*. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- شهری، جعفر. (۱۳۶۷). *تاریخ اجتماعی تهران در قرن سیزدهم*. تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- شهری، جعفر. (۱۳۷۶). *طهران قدیم*. تهران: نشر معین.
- شیخی، محمدتقی. (۱۳۸۲). *جامعه‌شناسی زنان و خانواده*. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- طلائی حاتم، زهرا. (۱۳۹۳). «مراسم ازدواج در عصر قاجار از نگاه سیاحان اروپایی». فصلنامه تاریخ نو، شماره ۹، ۳۸-۵۲.
- فرهنگی، ریحانه. (۱۳۸۴). *جشن ازدواج (مجموعه شش جلدی)*. تهران: کلک آزادگان.
- قربان‌زاده، محمدرضا. (۱۳۹۰). *آداب و رسوم ازدواج در ایران و ملل جهان*. گیلان: فقیهی.
- کتانچی، عذرا. (۱۳۴۵). «ازدواج (مسئله مهم اجتماعی)». *مسائل ایران*، ۳(۳۶)، ۴۲۶-۴۳۱.
- محسنی، منوچهر، و پوررضا انور، ابوالقاسم. (۱۳۸۲). «ازدواج و خانواده در ایران». تهران: آرون.
- منادی، مرتضی. (۱۳۸۶). «مردم‌نگاری». *روش‌شناسی علوم انسانی (حوزه و دانشگاه)*، شماره ۵۱، ۱۱۱-۱۳۰.
- مونس‌الدوله. (۱۳۸۰). *خاطرات مونس‌الدوله، ندیمه حرم‌سرای ناصرالدین‌شاه*. به کوشش سیروس سعدوندیان. تهران: زرین.

ناک، استیون. (۱۳۶۹). *حیات اجتماعی زن در تاریخ (دفتر اول: قبل از اسلام)*. دفتر پژوهش‌های فرهنگی وابسته به مراکز فرهنگی - سینمایی. تهران: امیرکبیر.

واعظی، سعیده، میراسکندری، فریبا، و وحید رش و ش. (۱۴۰۱). «بررسی مقایسه تطبیقی آیین‌های گذر با تأکید بر بلوغ و ازدواج مردم شهر کرمان و جیرفت». فصلنامه سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، شماره ۴، ۵۷۱-۵۴۶.

References

- Asefi, A. (1977). *Family and education in Iran*. Tehran: Publications of the National Association of Parents and Teachers. [In Persian]
- Anvari, Z. (2009). Marriage customs in Turkmen and Arab tribes of Khuzestan. *Iranian People's Culture Quarterly*. No16: pp: 36-52. [In Persian]
- Drovil, G. (2001). *Travel in Iran*. Translated by: ManucheherEtemadMoghaddam. Tehran: Shabaviz. [In Persian]
- Ebrahimzade Asamin, H. (2014). *An Introduction to Anthropology of Marriage by examining the customs of marriage in Iran*. Tehran: Academic Jihad Publishing. [In Persian]
- Ezazi, Sh. (2003). *Family sociology*. Tehran: Enlightenment Publications and Women's Studies. [In Persian]
- Farhangi, R. (2005). *Marriage celebration (six-volume collection)*. Tehran: Kelke Azadegan. [In Persian]
- James V, Ch. (1984). *Social history of Iran during the Qajar period*. by effort: Hamid Dodangeh and MehrdadNiknam. Tehran: Zarrin. [In Persian]
- Katanchi, A. (1966). Marriage (an important social issue). *Iranian issues* 3(36): pp: 426-431. [In Persian]
- Mohseni, M. & Pour rezaanvar, A. (2003). *Marriage and family in Iran*. Tehran: Aron. [In Persian]
- Monadi, M.(2007). Ethnography. *Methodology of humanities (field and university)*, No: 51. 111-130. [In Persian]
- Mounes al-Doulah. (2001). *Memories of Mons al-Doulah, the maid of Naser al-Din Shah's harem*. By the efforts of Syrus Sadvandian. Tehran: Zarrin. [In Persian]
- Nack, S.(1990). *The social life of women in history (first book: before Islam)*. Cultural research office attached to cultural-cinematic centers. Tehran: Amirkabir. [In Persian]
- Qorbazadeh, M. (2011). *Marriage customs in Iran and the nations of the world. Gilan: Faqihi*. [In Persian]
- Rivier, C. (2000). *An introduction to anthropology*. Translated by Nasser Fakuhi. Tehran: Nay publication. [In Persian]
- Shahri, J. (1988). *Social history of Tehran*. Tehran: Rasa Cultural Services Institute.
- Shahri, J. (1997). *Old Tehran*. Tehran: Moein. [In Persian]
- Sharon, J. (2000). *Ten questions from the perspective of sociology*. Translated by: Manucheher Saburi. Tehran: Nay. [In Persian]

- Sheikhi, M. (2003). *Sociology of women and family*. Tehran: Publishing company. [In Persian]
- Talaei Hatam, Z. (2014). Marriage ceremonies in the Qajar era from the perspective of European tourists. *The New History Quarterly*, No9: pp: 38-52. [In Persian]
- Vaezi, S., Mireskandari, F. & Rash vash, V. (2021). A comparative study of the rites of passage with an emphasis on puberty and marriage of the people of Kerman and Jiroft. *Islamic lifestyle magazine focusing on health*. No:4: pp: 546-571. URL: <http://islamiclifej.com/article-1-1745-en.html>. [In Persian]

Marriage Customs in the Social History of Qamsar

Marzieh Abyar Qamsari

Guest Lecturer, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Kashan University, Kashan, Iran, (Corresponding Author); marziehabyar@yahoo.com

Reza Shajari

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Kashan University, Kashan, Iran; rshajari@yahoo.co.uk

Received: 21/07/2023

Accepted: 23/09/2023

Introduction

The idea that the family is the main focus of the society and the main core of the formation of the society, providing a suitable model, makes the recognition of the customs of marriage very important. It should be noted that people's views on marriage depend on the culture they belong to. Therefore, it is necessary to know subcultures, which are the unifying factors of the value system a society. According to the growing trend of modernity in Iran, if Iranian traditions and customs are not preserved and revived in various forms, in a short time a fundamental part of Iranian's cultural identity will be forgotten. Therefore, this research study the stages and components of marriage in the history of the city of Qamsar with regard to the social and cultural situation of this city.

Materials and Methods

This research was conducted using a library method, investigating the notions of marriage, customs, traditions and modernity as well as reviewing and the theoretical background of the research. Besides, with the conventional method of field interview, the questions designed by the selected statistical population of the residents of this city were answered directly; In the stage of converting data into findings, the method of description and content analysis was used, and the information extracted from the questionnaires was presented in an orderly and practical manner by arranging the stages and components of marriage in Qamsar city. In that way, all the required were collected to cover all the components of marriage in Qamsar.

Results and Findings

Since folklore research has grown less than other literary and interdisciplinary research, a step was taken to enrich the resources related to Iranian public culture with a case study on marriage customs in Qamsar. Due to the fact that one of the main goals of this research was to prevent the effacement of marriage traditions in the city of Qamsar, these customs and traditions are no longer forgotten. In fact, by compiling the components of marriage customs in Qamsar's subculture as well as by the description and analysis of its different parts, these traditions can be preserved as part of Iranian subculture. A look at cultures exposed to modernity depicts tremendous changes in the beliefs, opinions, and cultural and social values. Iran is no exception.

These changes have turned the phenomenon of marriage into a critical problem. In this article by presenting a detailed model of the customs experienced in marriage customs tries to take a small step towards changing the inappropriate attitude of young people towards marriage. It is obvious that such change will eventually lead to a change in the normative system of the society and change in the marriage patterns.

Conclusion

The results of this research demonstrate that by recognizing all aspects of marriage customs in the social history of Qamsar and avoiding the structure of modern society's attitude to the phenomenon of marriage and family formation, this research can serve as a basis and a bank of sociological information for researchers, planners, and cultural managers. It may also change the strict and luxurious thinking of many young people and families towards the notion of marriage.

Keywords: customs, marriage, community, Qamsar.